

ANADOLU TÜRK HALK İNANÇ ARAŞTIRMALARININ PROBLEMLERİ ÜZERİNE*

Dr. Yaşar KALAFAT

GİRİŞ

Azerbeycan folklorunun; derleme, araştırma ve yayın problemlerinin tartışıldığı uluslararası bu bilgi şölenimizde, ben de Türk Kültür coğrafyasının doğal bir parçası olan Anadolu'dan yapılmış tesbitlerimi arzetmeye ve bunları tartışmaya açmaya çalışacağım.

Tesbitlerimizi aktarmaya geçmeden, coğrafi alan olarak Anadolu sahasını seçmiş olmanın yanısıra, folklorun kapsamında olmakla birlikte halk inançlarının, inanç muhtevalı boyutu itibariyle, halk icadı ürünlerinin içerisinde özel yerinin olduğunu belirtmek istiyorum. Bu hususları vurgulama ihtiyacı duyuyorum. Zira; bu iki özellik, hem derleme ve hem de araştırma ile ilgili tesbitlerimizin tayin edici faktörüdürler. Bu hususlara metot ve teori münasebityle tekrar döneceğiz.

Bir iki tanım yapmak gerekir ise, inanç nedir? Dinî inanç nedir ve Halk inancı nedir.? ile başlanılabilir. Dinî inanç, inanılanın dinî kaynaklarla belirlenilmesi ise, mesala İslâmiyet söz konusu olunca (Kelam-ı Kadim, Hadisler ve Sünnet olunca) bu noktada inanç imanla bütünleşir. Ancak, biz, dinî inançtan değil, halk inancından söz ediyoruz. Halk inancı tanımının kapsamı tamamen din dışı değildir ama, halk inançları tama-

men din de değildirler. Aksi halde bu saha folkloristlerin değil, din araştırmacıların sahası olurdu. Din araştırmacısı, halk inancını araştırmasın mı, bid'ad ve dinî folkloru bilmesin mi?¹ Bu sorunun cevabı "evet" olmakla beraber, ayrı bir meseledir. Folklorist çalışma yapacağı coğrafi alanın mevcut ve geçmişteki dinlerini bilmesin mi? Tabi ki bilsin. Folklor araştırmacısının bilhassa halk inançları araştırmacılarının işbirliği yapacağı ilmi disiplinlerden belki de ilki dinler tarihidir. Muradım, halk bilimcinin veya özellikle halk inanç çalışanların ilişkili oldukları diğer bilim dallarını sıralamak değildir. Amacım; araştırma ve derleme problemlerini aksettirmeye çalışacağım halk inancı çalışmaların; genel folklor içerisinde özel yeri olduğunu belirtmektir.

Biz bu kısa tebliğimizde;

- 1- Halk inançları çalışmalarında, metot, teori, politika, tanımlar,
- 2- Halk kültüründe dejenerasyon inkarcılık ve bölücülük,
- 3- Altyapı ile ilgili yetersizlikler üzerinde duracağız.

METİN

Teori-metot-Politika-Tanımlar
Anadolu'da Anadolu Türk folkloruna, coğrafya adına kimlik vermek isteyen bir nazariye var. Bu görüşe göre, Anado-

lu bir kültür beşiğidir bu beşikte Anadolu halk bilimi yetişmiştir. Anadolu halk bilimi, Anadolu halklarının malıdır. Bu görüşe göre halk kültürü yoktur, halkların kültürü vardır. Muradım bu görüşü teşhir etmek değil. Ancak hangi folklor mektepleri olduğunu bunların neleri vadettiklerini, bu okulların görüşlerinin Türk Millî Kültür birliği itibarıyla neler vaad ettiğini bilmek zorundayız.

Anadolu'nun Türklerden evvel de bir çok halka mesken olduğunu biliyoruz, kavimler güzergahı olması itibarıyla, bir çok halkın Anadolu'dan gelip geçtiği bir gerçektir. Bunların, bazı kültürel tortuları bırakmış olmaları da çok tabiidir. Anadolu'da bugün de Türk soyu olmayan toplum örnekleri bulmak mümkündür. Bu bizim gerçeğimizdir. Öyle zannediyorum ki, Türk Dnyasının da, sair milletlerini de tabii bir kaderidir. Ayrıca, folklor severliğimiz bizi hiç bir halkın folkloruna düşman yapmaz. Bütün halkların kültürel değerleri yaşama, biz onlara sonuna kadar saygılıyız. Ne var ki, millî kültür politikalarının tesbitinde, folklorumuzu tehdit eden unsurları bilmek, tartışmak durumundayız.

“Anadolu bağlamında, Anadolu halklarının halk kültürü, Anadolu Türk Halk Kültürüdür.” Dersek, Anadolu'da farklı kültürel kimliklerin varlığını kabulleniriz. Bu tespit farklı halkların farklı olan kültürleri için talep haklarını doğurur ki, halklar arası ihtilafa yol açar. Bu şablonu Azerbeycan'a da Türk Dnyasının diğer kesimlerine de uygulayabiliriz. Sebep-sonuç itibarıyla netice değişmeyecektir. İç ve dış siyasi kavga ile kültürel kavga farklı değildirler. Millî kültürleri halk kültüründen kaynaklandıkları ise,

yeni bir keşif değildir.

Anadolu'da Türk Millî Kültürü uzun süre, Anadolu'da yaşayan halkların ortak halk kültürlerinin bütününden oluşmuş veya büyük ölçüde öyle olmuştur. Yakın zamana kadar, az-çok geçerli olan bu yöntem, bu gün iki tikanlıkla karşılaşmıştır. Bunlardan birisi, Anadolu etnik dokusunda halk kültürü kavgasının başlamış oluşu ve diğeri de kültürel değerlerini Türklük ortak paydasında geliştiren bir Türk Dnyası doğmuştur.

Yakın zamana kadar Türkiye'de uygulanan yerel kültürleri inkar etmeden Türk kimliğini bir üst kültür kimliği olarak alma, formülü revize edilerek, emsal olarak alınıp bütün Türk Dnyasına şamil hale getirilebilir mi? Bu yaklaşım tarzına göre; mesala Azerbeycan'daki halkların halk kültürlerinin varlığı kabul edilerek üst ve birleştirici kültürel kimlik olarak, bu kültürlerden de beslenebilen Azerbeycan Türk Halk Kültürü benimsemiş olacaktır. Bu formül genel Türk Dnyasına teşmil edilerek, Türk Dnyası halk kültürü ortaya çıkacaktır.

Dnyanın birçok yerinde kültürel haklarını almak için bunca mücadele veren Türk halkı, şüphesiz hiç bir halkın kültürel değerlerine asimilasyoncu bir gözle bakamaz. Ancak, ölü medeniyetlerin enkazından mirasçılık yaparak, halk kültürümüzün sahipsiz bırakılmasına seyirci kalmamız da beklenilmemelidir.

Ahmet Yesevi'den Gül Baba'ya gerçek olan bir kültür coğrafyası var. Bu Türk Kültür coğrafyasıdır. Bunun üzerindeki tozun atılması demek; geçmişten kopmamak, Türklerin birbirinden kopmaması demektir. Bu hizmet, Türk Dnyası kadar Dünya için de yapılmış

bir kültürel hizmettir. Bütün kültürler gibi Türk Kültürü de çeşitli kültürlerden etkilenmiştir. Bu çok doğaldır. Bu kültür mirasının çıkarılması için 5-6 yıl gibi kısa bir zaman yetmez. Bunun siyasete yansımaları için de erkendir. Ortak dil, ortak tarih bu bakımdan önemli² olduğu gibi; ortak kültür ortak halk kültürü ve onun aslı unsurlarından olan, ortak halk inancı kültürü de bunun için önemlidir. Tozun kaldırılma yöntemlerinden birisi de halk inançları araştırmalarıdır.

Benim tesbitlerimden yaptığım tercihe göre; halk inançlarındaki araştırmacının teorisi; Türklerin bidayetten beri semavî bir dinin mensupları oldukları, bu inançın Türk Ata'dan başladığı. Türk adını Türk Ata veya onun ilahî akidesinden alındığı Türk Ata'nın yurdunun Türklerin ilk çıkış yeri olduğu, Türklerin ilk yayılım alanının ise, bu inançın yayılma alanı olduğu bu inançın muhtemelen Göktengri yani Ulu Tanrı inancı olduğu, Şamanizmin ilk ve daimilik arzeten Türk dini olmaktan ziyade, alan kayması göstererek dinleşmiş ve Gök Tanrı inanç ile aynı sahayı paylaşmış bir büyüculük olduğu şeklindedir.

Halk inancı araştırmacısı, günümüzde üç araştırmacı kimliğini bir arada taşımaktadır. Sahadan tespit yapacaksınız, mesala kurtla ilgili bir inanç tesbit edeceksiniz. Bu sizin ilk rolünüzdür. Sonra aynı sahada yapılmış çalışmayı bileceksiniz. Kurt konusunda bu tesbiti daha evvel yapan var mı? Aynı malzeme aynı alanda mı tesbit edildi? Litaratür takibini gerektiren bu uğraşı, sizin ikinci görevinizdir. Üçüncü görev ise mensup olduğunuz halklar kültürü içerisinde bu tesbitin yeri nedir? Bu da size genel Türk kültürünü bilmek mecburiyetini yükler. Zira yanlış konulmuş bir taş,

Onun yıkılıp mahvolmasına yol açabilir. Bu üç farklı evsaf bir araştırmacıda aranılabilir. Ancak folklorist öncelikli sağlıklı derleyici olmalı veya derleme karşılaştırma ve değerlendirme işlemleri belirli uzmanlara bırakılmalı. Netice olarak bir halk bilici tipi belirlemek ve onun araştırma sınırlarını tesbit etmemiz lazım.

Türk Dünyasında izleyebildiğim kadarı ile halk inancı çalışmalarında farklı metotlar uygulamaktadır. Bir metot birliğine muhtacız. Bazı Türk araştırmacılar, halk edebiyatı içerisinde, bazıları genel folklor derlemeleri içerisinde, bazıları şahsi şiir ve hatıraları ile bir arada inanç derleme çalışmaları yapmaktadır.

Türkiye'de Hocam Prof. Dr. Dursun Yıldırım,³ evvelce Sedat Veyis Örnek'in⁴ üzerinde durduğu bir sistematığı, halk inançları için geliştirdi. Bu sisteme göre, eski Türk İnanç Sistematığı temel kaynaklardan alınan bilgi ile kuruluyor. Sonra çalışma yapılan alandan derlenen inanç muhtevalı bilgi, Türk Dünyasının diğer kesimlerindeki benzerleri ile karşılaştırılıp Türk İnanç Sistematığındeki yerine işaret ediliyor.

Prof. Dr. Kamil Nerimanoğlu Veliev 1997 yılında Azerbeycan folkloru için bu tarz metot muhtevalı bir değerlendirme yaptı. Bu çalışma örnek olarak alınıp aynı şablon Türk Dünyasına uygulanabilir.⁵

Netice olarak metotsuz bilgi derlemek teoriksiz fikir üretmek mümkün olmadığı gibi bunlar olmayınca kültür stratejisi olmaz. Stratejsiz bir hareketin taktiği olmaz. Yani amacsız bir uğraşmayı geçmez.⁶

Anadolu Türk Halk İnanç derleme-

leri ve daha ziyade de araştırma çalışmalarında, en önemli ihtiyaçlardan birisi, teori yokluğunun giderilmesidir. Bu ihtiyaç Anadolu Türk Halk İnançlarından fazla, Türk Dünyası Halk İnançları itibariyle zaruret haline gelmiştir. Yapılan çalışmalar ve yapılacak çalışmalar bir felsefeye muhtaçtır. Nereye varmak istediğimiz bilinmeden neyi inşaa edebiliriz. Hal bu olunca, folklor çalışmalarının bütün alanlarında ihtiyaç duyulan teori, halk inançları çalışmalarını itibariyle özel öneme haizdir.⁷

Türk Mitolojisi yazılmadan halk inancı çalışmaları yapmak ne derece zor ise, halk inancı çalışmaları yapılmadan da Türk Dinî Tarihi'ne Türk Dünyasından yenileri de eklenilerek ihtiyaç, karşılayacak ortak bir eser yapılabilir. Halklarının mitolojisi yapılmamış ve ulusun dinî tarihi yazılmamış bir milletin halk inancı derleyicilerinin derledikleri malzeme, başka kültürlerle harç malzemesi olmak zorundadır.

Bir an evvel Türk Dünyasındaki dini tabakalaşma yüzyıllara göre katman-katman tesbit edilebilir. Türkiye'de Hocam Prof. Dr. Şaban Kuzgun ekibi ile Türk Dünyası inanç haritasını⁸ tabakalaşmaya da incek tarzda çalışmaktadır.

"Dini kitapları (Avesta, Zebur, Tevrat, İncil, Kur'an tarihî zemine oturtmak veya halkların tarihine destek olarak da almak doğru değildir"⁹ türünden onaylamamız kesinlikle mümkün değildir. Bu konuda görüşlerimizi evvelce de açıkladık.¹⁰

Dejenerasyon-İnkarcılık-Bölücülük

Halk inancı çalışmaları ve dinî folklorlara gösterilen ilgi, dinî taaassup içerisinde olan çevrelerce de engellenmek ist-

denilmektedir. Bu çevrelerin halk inancı çalışmalarına bazen "bid'atların hortlatılmasına vesile olan girişimler" olarak baktıkları ve bazen de, bir kısım aşırı pozitivistlerin halk inançları muhtevalı folklor derlemelerine "İrticaî hareket, hurafeleri derleme" gözü ile baktıkları oluyor. Gerçek dini, hurafeden ayıramayan cahil kesimin bir kısmı, çalışmalarımıza "Mahremiyetlerini açıklıyormuşuz gibi" değerlendiriyorlar. Mani teşkil etmemekle birlikte karşılaşılan engeller olarak bilinmeleri yararlı olacaktır.

Bu özellikleri ile, tesbit ve teşhisi yapılmamış halk inançları itibari ile hassas bölgeler, misyoner faaliyetlerine uygun savaş teşkil etmektedir.¹¹ Halk inançları çalışmalarının bilimsel bir çerçevede hızlandırılmaları, Türk Dünyasına yönelik misyoner faaliyetlerinin tesirini azaltabileceği itibariyle de önemlidir.

Bu gelişmeye bağlı olarak Türkiye'de yaşanan başka bir gerçek de, halk kültürümüze yönelik bölücü faaliyettir. Bir dönem, Türk halk kültürünün Karagöz gibi bazı ürünlerini Yunanistan, karnıyarık ve döner gibi bazı kültür mahsüllerini de Ermeniler sahipleniyorlardı. Şimdi ise, İslamiyeti yorumlama farkından doğan bazı inanç kesimlerine ve bazen yerel farklılıklar içeren halk kültürümüzün varyantlarına, farklı milli kimlikler adına sahip çıkabilmektedir.

Türk halk kültürünü yok saymak veya onu kendileri adına sahiplenmek veya onu modernize etmek namına dejeneretme tahdidi ile karşı karşıyayız. Kanatımca Türk Dünyası itibariyle beynelminel olan halk kültürü değerlerimiz ile, sadece Türk Dünyasının muayyen yerlerinde var olan halk kültür değerlerimizi tesbit edip, bize ait olduklarını

tescil ve teşhir etmeliyiz.

Bu maksatla, ilkin bağımsız Türk Cumhuriyetlerinden başlanılarak beher Türk bölgesinin inanç haritaları çıkarılmalı. Hasım idoloji merkezlerinin maksatlı faaliyetlerine vasat teşkil etmemesi için, hassasiyet arzeden kesimler uzmanlarca şuurlu bir şekilde belirlenmelidir. Sonra Türk Dünyasının bu inanç paf-talarından, Türk Dünyası genel inanç haritaları çıkarılabilmelidir. Halk kültürü ile ilgili yapılan çalışmalara, bilhas-sa inanç muhtevalı yayınlara, mutlaka "İnanç Endeksi" konulması prensip ola-rak kabul edilmelidir.¹²

Altyapı Yetersizlikleri

Türk Dünyası Halk İnançları Lugatı, ve Ansiklopedisi henüz hazırlanmamış-tır. Meslektaşlar henüz birbirini tanıma-maktadırlar. İlgili literatüre hakimiyet yeterince sağlanamamıştır. Kril harflari-ni bilmek Türk lehcelerine aşina olmak yetmemektedir. Büyük çoğunluğu Rusca olan kaynaklar itibariyle yapılmış çalış-malardan istifadeyi şimdilik zorlaştı-rmaktadır.

Türkiye'de yapılan halk inançları çalışmalarının yayın problemlerinin başında, neşriyat süresinin sürünce-me-de kalarak uzaması hususu vardır. 2-3 yıl matbaada bekleyebilen çalışmayı, 3-4 defa elden geçirmek zorunda kalan araş-tırmacı, son yenilikleri işleyemediği için okuyucu karşısında mahcup; olmaktadır. Türk Dünyasında, inanç konusunda, ortalama haftada bir kitap, günde bir makale ve 15-20 günde bir de sempo-zyum yapılmaktadır. 3 yıl bekleyen yayı-nın yazarı, haliyle yeni çalışmaları ese-rine yansıtamadığı için mahcup olmak-tadır.

Halk inanç çalışmaları ürünle-

ri henüz, modern roman, hikaye, tiyat-ro, televizyon oyunlarına yansımamış-tır. Medeniyete dönüşmesinde estetik sanat erbabı güzideler henüz devrede değildir, kültür çarkı gerektiği gibi hızlı dönmemekte, kültürleşme çok ağır git-mektedir.

Halk inancı çalışmaları sadece kitap tanıtımlarında, ilgili sempozyumların kapanış oturumlarında kritik edilip değerlendirmeye tabi tutulabilmektedir. Sık yapılan geniş kapsamlı kıymetlen-dirmelerden yoksunuz. Türk Dünyası-n-da, ülkeler bazında yapılan değerlendirmeler, Türk Dünyası geneline teşmil edilebilmelidir. Lüzumsuzdan kurtar-mak ve mükerreri önleyerek kaynak israfına mani olmak, ancak bu şekilde sağlanılabilir.

SONUÇ

Sonuç olarak denilebilir ki; Türk Kültürünün daimi kaynağı olan Türk Halk Kültürü ve onun içerisinde özel yeri bulunan Türk Halk İnançları, Tür-kelleri bazında tek tek ele alınırken, ona paralel olarak da, Türk Dünyası geneli itibariyle ele alınmalıdır. Bu alandaki çalışmaların yapılabilmesi için bir kısmı teori ve metot gibi acil olan ihtiyaçların giderilmesi gerekmektedir, Türk Destan-ları, Türk Mitolojisi, Türk Dinler Tarihi gibi temel kaynak eserler sağlanılmalı, halk inancı çalışmaları ilgili diğer ilmi disiplinlerle ihate edilmelidir.

NOTLAR

* Bu çalışma 20 - 22 Kasım 1997 tarih-leri arasında Lenkeran- Azerbeycan'da yapılan "Azerbeycan Folkloru: Derleme, Araştırma ve Yayın Problemleri Ulus-lararası Folklor Bilgi Şöleninde tebliği olarak verilmiştir.

(1) Yaşar Kalafat, **İslamiyet ve Türk Halk İnançları**, Ankara 1996

-
- (2) Sn. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in, 04 Kasım 1997 Ankara'da 4. Uluslararası Türk Kültür Kongresi'ndeki Konuşmalarından.
 - (3) Prof. Dr. Dursun Yıldırım'ın metodunu master ve doktora öğrencilerinin çalışmalarında gözlemek mümkündür. Mesela; Y. Kalafat, "Doğu Anadolu Eski Türk İnançlarının İzleri" Ankara, 1990
 - (4) Sedat Veyis Örnek, Türk Halk Bilimi, Ankara, 1995
 - (5) Prof. Dr. Kamil Nerimoğlu Veliyev, 'Azerbeycan Folkloru; Problemler, Vazifeler' Milli Folklor, Yaz, 1997
 - (6) Yaşar Kalafat, "Giresun Yöresi Örnekleri İle Türk Halk Sufizmi" Giresun Kültür Sempozyumu, Giresun, 1997
 - (7) Yaşar Kalafat; "Türk Halk İnançları Çalışmalarında Teori-Metot ve Karapapag Türk Halk Ozanı Aşık Şenlik" Karakalpak Halk Destanı Kırk Kızlar ve Türkçe Konuşan Halkların Folklorik Meseleleri Sempozyumu, 10-12 Ekim 1997 Nokus-Karakalpakistan
 - (8) Prof. Dr. Şaban Kuzgun, "Anadolu'nun İnanç Haritası ve Misyoner Faaliyetlerine Alınacak Tetbirler" İkinci Avrasya İslam Şurası 21-24 Ekim 1996, İstanbul
 - (9) Prof. Dr. Sadık Tural, "En Eski Türk Şehri Oş mudur?" Bilge Dergisi, S. 14 Güz 1997, Sh. 8-9
 - (10) Yaşar Kalafat, Değişim sürecinde İslam (Kutlu Doğum Haftası) 1996 Ankara, 1997, Sh. 299-204
 - (11) Yaşar Kalafat, "İrşad Hizmetlerinde İnanç Tabakalaşması ve O Konunun Haritalanmasının Önemi" 1. Din Şurası ve Müzakereleri (01-05) Kasım 1993) C.1.Ankara
 - (12) Prof. Dr. Sadık Tural,-Elmas Kılıç (Yayına hazırlayanlar) Nevruz ve Renkler, Ankara 1996 (Y.Kalafat'ın Değerlendirme Konuşması, Sh. 357-363)